

OBRAZI MIGRACIJ V GOVORU O RODNOSTI

Duška KNEŽEVIĆ HOČEVAR¹

COBISS 1.01

IZVLEČEK

Obrazi migracij v govoru o rodnosti

Prispevek presoja vztrajnost esencialističnega razumevanja nacionalnega prebivalstva v govoru o njegovi demografiji. Tovrstne razprave so postale aktualne z evidenco rodnosti pod enostavno obnovo prebivalstva. Akademske in politične razprave o njenih negativnih družbenoekonomskih posledicah in verjetnih scenarijih njihovega reševanja, še posebno migracijskega, so razkrile različna razumevanja predstave o nacionalni populaciji. Prispevek sprva pojasnjuje poglobljena ozadja tovrstnih razprav, nato pa z analizo govora o rodnosti-migracijah v tiskanih medijih na Slovenskem presoja odmik od esencializiranega pojmovanja prebivalstva države.

KLJUČNE BESEDE: migracije, rodnost, slovenski tiskani mediji, nacionalno prebivalstvo, esencializem

ABSTRACT

Faces of Migration in Discussions about Fertility

The paper discusses the persistence of the essentialist understanding of national populations when considering their demography. Such debates have emerged in response to the evidence on below-replacement fertility. Academic and political discussions about its negative socio-economic consequences and likely resolution scenarios, particularly through migration, have revealed various understandings of the notion of national populations. The paper elucidates the main background of such debates, and discusses the move away from the essentialist comprehension of national populations through an analysis of the fertility/migration debate in the Slovenian print media.

KEY WORDS: migration, fertility, Slovenian print media, national population, essentialism

UVOD: TRDOŽIVOST ESENCIALISTIČNIH RAZLAG

Na spletni strani Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani je bilo novembra 2010 objavljeno vabilo na mednarodno konferenco z naslovom Onkraj esencializmov: Izzivi antropologije v 21. stoletju.¹ Vabilo se je nanašalo na počastitev 70. obletnice delovanja oddelka prav z razpravo o številnih obrazih esencializma, ki naj bi zajemala tako kritiko metodološkega

¹ Dr. zgodovinske antropologije, višja znanstvena sodelavka; Družbenomedicinski inštitut ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana; e-naslov: duska@zrc-sazu.si.

¹ Vabilo na mednarodno konferenco je bilo objavljeno na spletnem naslovu: <http://eikaconference.ff.uni-lj.si> (24. 11. 2010).

nacionalizma, kulturalizma kot tudi drugih oblik konstruiranja kolektivnega. Izbor osrednje razprave posveta je bil takole utemeljen:

Na začetku 21. stoletja so metodološki nacionalizem in druge oblike esencializmov vse bolj odveč. Nedavna transnacionalna in kozmopolitska gibanja so postavila podedovane perspektive iz preteklosti na resno preizkušnjo. S tem, ko stare paradigme ne zadoščajo več, postajajo nove paradigme in koncepti temelji sodobne antropologije. Vprašati se moramo, če ti premiki, ki jih lahko opazujemo skozi odmik od esencializiranih družbenih klasifikacij h kulturnim tokovom, transnacionalnim povezavam in mobilnosti; od izvira in avtentičnosti k hibridizaciji in kreolizaciji; od domnevno »naravnih« enot, kot so etnične skupine, narodi in kulture, k pozornosti, ki jo namenjamo procesom ustvarjanja in oblikovanja prostora (prostorjenja) in osebnih ter družbenih praks imaginacije, nakazujejo odmik od esencialističnih kategorij samo na videz (Onkraj).

Komentar k vabilu podajam v obliki teze pričujočega prispevka, ki se glasi: Odmik od domnevno »naravnih« enot, kot so etnične skupine, narodi in kulture k družbenim in kulturnim tokovom ali procesom, je zgolj navidezen na področju presoje demografije nacionalnega prebivalstva, kjer še vedno prevladuje tako dojemanje njegovega članstva, ki je utemeljeno z esencialistično argumentacijo.

Za kaj pravzaprav gre? Leta 2007 je bila del 10. mednarodne multikonference Informacijska družba – IS tudi samostojna konferenca z naslovom Slovenija pred demografskimi izzivi 21. stoletja. V predgovoru zbornika prispevkov s posveta beremo, da je bila konferenca v zadnjem desetletju največji slovenski demografski dogodek, ki je kazal na aktualnost problematike. Avtorja predgovora sta poudarila, da se v odprtem in strpnem akademskem okolju o teh občutljivih temah lahko odkrito pogovarjamo brez pretirane zagretosti, kajti stroka omogoča ne samo možnost za predstavitve raznovrstnih pogledov na dogajanje, ampak tudi odpira možnosti za reševanje poglobitnih problemov današnje družbe, saj je demografski problem z nizko rodnostjo in posledičnimi težavami dolgoročno verjetno že najpomembnejši slovenski problem, ki se ga ne da hitro ali učinkovito rešiti (Malačič in Gams 2007: 3).

Kot ena med udeleženkami konference sem občinstvo seznanila s prispevkom Ali je nujno v študije rodnosti in migracij pritegniti tudi preučevalce naroda, etničnosti in nacionalizma? (Knežević Hočevar 2007). Poglavitna iztočnica predstavitve je bila prav nedavna ugotovitev Kligman (2005: 253), ki je v presoji demografskih protislovij potrošniškega kapitalizma in neoliberalnih ideologij poudarila, da ne gre toliko za to, da so evropske države »sterilne« (nizkorodne; poudarek avtorice), ampak za to, da so zgodovinska ali tradicionalna razumevanja naroda vedno bolj v nasprotju z demografskimi resničnostmi. Sorazmerno veliki deleži priseljencev zaradi zahtev trga dela namreč prenamenjajo bolj »znane« (esencialistične; poudarek avtorice) obraze evropskih narodov.

Živahna razprava, ki je sledila predstavitvi prispevka, je avtorico še bolj prepričala v domnevi, da je govor o demografiji nacionalnega prebivalstva močno usidran v esencialistični predstavi o nacionalnem prebivalstvu, ki postavlja v ospredje bolj njegovo »biološko« kot pa družbeno skonstruiranost. V razpravi o priseljevanju kot enem izmed scenarijev reševanja negativnih posledic nizke rodnosti v Sloveniji so nekateri udeleženci to možnost vnaprej označili kot neperspektivno zaradi »težav in pasti«, ki jih lahko priseljevanje sproža med »domačini in tujci« (Jakoš 2007a: 33; Merše 2007: 64), in »ogrožanja slovenske kulture« (Jakoš 2007b: 35; Malačič 2007: 62). Sklicujoč se na vidik »naroda« se je večina udeležencev bolj zavzemala za pronatalistične ukrepe, skupina teoloških raziskovalcev pa je ob tem posebej poudarila pomen ohranjanja družinskih vrednot.

Kljub dobromamerni želji sklicateljev konference, da se o teh občutljivih temah lahko pogovarjamo brez pretirane zagretosti, je razprava mestoma zdrsnila na raven »metodološkega nacionalizma«, ki se je manifestiral v poudarjeni retoriki zaskrbljenosti nad prihodom »tujih priseljencev«, ki lahko s svojo prisotnostjo bolj ogrozijo kulturo slovenskega naroda, kot pa prispevajo k njegovi demografski vzdržnosti.

Prispevek torej presoja »trdoživost« esencialističnega razumevanja nacionalnega prebivalstva z analizo govora o rodnosti-migracijah. Tovrstne razprave so postale še zlasti aktualne od 80. let prejšnjega stoletja, ko je bila v večini t. i. industrijskih držav zabeležena demografska evidenca rodnosti pod

enostavno obnovo prebivalstva. Ta demografski trend je sprožil tako akademske kot politične razprave o njegovih negativnih družbenoekonomskih posledicah in verjetnih scenarijih njihovega reševanja. Take razprave so obenem razkrile različna razumevanja predstave o nacionalni populaciji razlagalcev demografskih sprememb. Prispevek sprva pojasnjuje poglobljena ozadja tovrstnih razprav, nato pa z analizo govora o rodnosti-migracijah v tiskanih medijih na Slovenskem presoja ne/odmik od esencializiranega pojmovanja nacionalnega prebivalstva.

OZADJE GOVORA O DVEH SCENARIJH REŠEVANJA POSLEDIC NIZKE RODNOSTI

V zadnjem desetletju sta tako na akademskem kot tudi političnem področju v središču presoje predvsem dva verjetna scenarija reševanja posledic rodnosti pod enostavno obnovo prebivalstva v t. i. industrijskih državah. Prvi se nanaša na ukrepe za dvig stopenj rodnosti, tj. pronatalistični scenarij, drugi pa na ukrepe za izboljšanje razmerja med delovno aktivnim in vzdrževanim prebivalstvom s pomočjo mednarodnih priselitev, tj. migracijski scenarij.² Pri tem se razpravljavci praviloma sklicujejo na dve poročili ZN, ki ju je objavila Prebivalstvena divizija Oddelka za ekonomske in socialne zadeve v letih 2000 in 2001, in sicer *Rodnost pod enostavno obnovo* (BRF) in *Nadomestne migracije: Ali so rešitev za upadanje in staranje prebivalstva?* (RM).³

Naslova dokumentov sporočata, da oblikovalci poročil ocenjujejo sodobna prebivalstvena gibanja, še zlasti pa se osredotočajo na trende nizke rodnosti, staranja prebivalstva in mednarodnih migracij. Tako v predgovoru prvega poročila (BRF 2000: iii) izvemo, da so strokovnjaki Prebivalstvene divizije ZN na podlagi svetovnih statistik leta 1997 ocenili, da je bilo tačas na svetu že 51 držav, ki so zabeležile rodnostne stopnje na meji enostavne obnove prebivalstva ali pa pod njo, in da je v takih državah živel 44 odstotkov svetovnega prebivalstva. Ista divizija je izračunala projekcijo, po kateri bi najverjetneje do leta 2015 svetovno prebivalstvo štel 7,3 milijarde ljudi, od tega pa naj bi dve tretjini prebivalstva v 88 državah živel na meji enostavne obnove rodnosti ali pa pod njo. Še istega leta je bila organizirana konferenca o rodnosti pod enostavno obnovo prebivalstva z namenom, da bi povabljeni specialisti za prebivalstvena gibanja ocenili razvoj rodnostnih stopenj v državah, ki so že zabeležile ravni rodnosti pod enostavno obnovo.

Prvo poročilo (2000), ki je produkt konference iz leta 1997, tako vključuje ocene in razprave strokovnjakov iz Kitajske, Francije, Nemčije, Irske, Italije, Japonske, Ruske federacije, Švedske in ZDA o nedavnih trendih rodnosti v teh državah, njihovih pokazateljih, prihodnjih pričakovanjih, posledicah vztrajno nizke rodnosti in nazadnje možnostih za politično ukrepanje (*ibid.*: iii-iv).

Drugo poročilo (2001) se je prav tako posebej osredotočilo na ocenjevanje trendov upadanja in staranja prebivalstva v t. i. industrijskih državah. V nasprotju s prvim pa je skušalo utemeljiti odgovor na vprašanje, ali se lahko z nadomestnimi migracijami rešujejo družbene posledice takih demografskih trendov. Prebivalstvena divizija ZN je v ta namen opredelila »nadomestne migracije« kot mednarodne migracije, ki bi bile potrebne za nadomestitev upadanja tako celotne velikosti prebivalstva določene države kot tudi njenega delovno aktivnega prebivalstva ter staranja prebivalstva (RM 2001: 1). V vzorec so bile vključene posamične »industrijske države« z rodnostnimi stopnjami pod enostavno obnovo

2 Omeniti je treba tudi scenarij, ki je že kakšno desetletje aktualen tudi v EU, tj. prilagajanje na demografsko staranje in manjšo velikost prebivalstva. Uporabniki omenjenega scenarija si prizadevajo spremeniti obstoječe pogoje upokojevanja in revidirati nekatere pokojninske ukrepe, npr. od dviga starosti ob upokojitvi do obdavčitve visokih pokojnin (prim. Teitelbaum 1999: 179).

3 V izvirniku se naslova glasita: *Below Replacement Fertility*, (BRF) in *Replacement Migration: Is It a Solution to Declining and Ageing Populations?* (RM).

prebivalstva (Francija, Nemčija, Italija, Japonska, Republika Koreja, Ruska federacija, Velika Britanija in ZDA) ter dve regiji – Evropa⁴ in tedanja Evropska unija (EU-15) (RM 2001: viii). S pomočjo petih hipotetičnih scenarijev, izdelanih na podlagi ocen in prebivalstvenih projekcij od 1995 do 2050 (npr. z ali brez migracij), je Prebivalstvena divizija v splošnem ZN zaključila, da bo brez nadomestnih migracij upadanje prebivalstva neizogibno; da bi moralo biti število migrantov, potrebnih za nadomestitev upadanja delovno aktivnega prebivalstva, veliko večje kot število, potrebno za nadomestitev celotnega upadanja prebivalstva; in da so nujne temeljite in obsežne evalvacije številnih ekonomskih, socialnih in političnih ukrepov in programov, med njimi tudi takih, ki se nanašajo na mednarodne migracije, še posebno nadomestne migracije ter integracijo velikega števila nedavnih migrantov in njihovih potomcev (RM 2001: 4).

Da hipotetičnih ocen in projekcij ne gre zamenjevati s kategoričnimi napovedmi, je posebej poudaril politični demograf Teitelbaum (2004), ko je komentiral pretiran odziv medijev na objavljeno poročilo o nadomestnih migracijah. Rezultati preliminarne ocen ZN so bili po mnenju avtorja v evropskih tiskanih medijih in političnih krogih napačno predstavljeni. Kot primer je navedel francoski časnik *Le Monde*, ki je objavil prispevek z naslovno vrstico o tem, da je predhodno poročilo ZN pokazalo, da bo Evropa do leta 2025 potrebovala 159 milijonov priseljencev. Po mnenju Teitelbauma je bil v *Le Monde* napačno predstavljen že sam naslov poročila ZN, ki se je v izvorniku končal z vprašanjem, v časniku pa je brez označenega vprašaja zavajajoče izzvenel v kategorično trditev: »Nadomestne migracije: Rešitev za upadanje in staranje prebivalstva« (Teitelbaum 2004: 324).

Teitelbaum je razloge za tako pretirano retoriko pojasnjeval že v svojem prispevku v prvem poročilu ZN (2000), pri čemer je poudaril, da so razlagalci nizke rodnosti ta demografski trend v preteklosti kot tudi sedanosti pogosto povezovali s propadanjem naroda, bodisi da so na nizko rodnost gledali kot na njegov vzrok ali pa njegovo posledico (Teitelbaum 2000: 161). Med drugim je tudi opozoril, da so nizko rodnost močno povezovali s politično ideologijo in z nacionalnimi vrednotami. Številni družbeni akterji naj bi uporabljali alarmantno retoriko prav v primeru rodnostnih razlik med različno koncipiranimi skupinami (družbenimi razredi, rasami in etničnimi skupinami) (*ibid.*: 162) tako, da je na mestu poziv, da ni več mogoče ločevati razprav o prebivalstvenih ukrepih od obsežnejših presoj političnega pomena nacionalnih identitet, nacionalizmov in mednarodnih zadev (Teitelbaum in Winter 1998: 250–251).

UJETOST DEMOGRAFIJE PREBIVALSTVA V ESENCIALISTIČNE RAZLAGE?

Vprašanje, zakaj so nekatere priseljske skupine zaznane kot »grožnje nacionalni kulturi« ali pa »nacionalnim vrednotam«, vključuje vprašanje, kako »gostiteljska družba« definira sebe, tj. kdo pripada njeni skupnosti ali komu se dovoli vstopiti v njeno skupnost. Take opredelitve pa je bolj produktivno iskati v konkretnih praksah določene skupnosti kot pa zgolj v njenih samoopredelitelvenih normativnih zapisih. Tako je tudi razumeti preučevalce kolektivnih skupnosti (etnij, narodov, manjšin, ipd.), ki se v svojih študijah vedno bolj osredotočajo na preiskovanje konkretnih odnosov med opazovanimi akterji takih skupnosti, npr. med predstavniki državnih institucij in udeleženci »kultur«, kot pa na iskanje odgovora na vprašanje, kaj je narod ali kako drugače koncipirana skupnost (prim. Brubaker v McCrone 1998: 3).

Tak pristop je v akademskem polju vsaj zadnjega pol stoletja prepoznan kot odmik od preučevanja statičnih kategorij k dinamičnim procesom med različnimi družbenimi akterji, ali preprosto povedano, kot odmik od iskanja »esence« preučevanega pojava k njegovi skonstruiranosti. V primeru presoje članstva nacionalnega prebivalstva, še zlasti, ko se govori o njegovi rodnostni obnovljivosti, pa ta odmik ni tako očiten. Nasprotno, premisleki o obnovljivi rodnosti ali pa nadomestnih migracijah bolj kažejo

4 Med 47 državami, vključenih v evropski vzorec, je tudi Slovenija.

na močno usidranost tovrstnih razprav v še vedno esencialistične ali primordialne⁵ presoje kolektivnih skupnosti, v našem primeru nacionalnih populacij. Take presoje pa npr. narod običajno izenačujejo z nacionalno državo oz. po definiciji vključujejo v svoje članstvo tiste ljudi, ki živijo na skupnem ozemlju in imajo skupno jezikovno, kulturno in zgodovinsko izkustvo (Kreager 1997: 155). Take opredelitve, ki so jih evropski pisci o nacionalizmu uveljavljali zlasti v drugi polovici 19. stoletja, o narodu/naciji niso govorile le kot o kulturnih in zgodovinskih tvorbah, temveč tudi kot o naravnih (bioloških) entitetah. Narodi naj bi bili organsko spojeni s svojimi zamejenimi ozemlji, imeli naj bi naravne pravice do takih krajev, od njihovih članov pa se je pričakovalo, da se bodo celo doma »producirali« (prim. Kreager 1997: 156).

Dejstvo, da obstajata samo dve legalni poti za vstop v članstvo nacionalne populacije, s priseljevanjem ali z rojstvom (Demény 2005: 331), so preučevalci med drugim tematizirali tudi v razpravi o razločevanju med državljskim in etničnim nacionalizmom, ki se je razvijala v okviru širše presoje o izvoru in značaju nacije. Ocenjevalci te razprave (npr. McCrone 1998) povzemajo tri formulacije razmišljanj o nacionalizmu, ki so v akademskih krogih dokaj uveljavljene, obenem pa tudi kritizirane. Hans Kohn, prepoznan kot predstavnik prve formulacije, je leta 1945 artikuliral razlago o t. i. zahodnih ali političnih oblikah nacionalizma in vzhodnih ali etničnih oblikah nacionalizma (Kohn v McCrone 1998: 7). Zahodni nacionalizem, ki je bil po Kohnu značilen za države, kot so Anglija, Francija, Nizozemska, Švica in ZDA, naj bi se uveljavil kot odziv na oblikovanje moderne države, kar naj bi poudarilo njegovo politično in ozemeljsko načelo. Kohn je izhajal iz domneve, da kultura nacije sovпада s političnim ozemljem, ki ga upravlja država, državljani pa so v »esenci« člani nacije (*ibid.*: 8). Vzhodne oblike nacionalizma pa naj, nasprotno, ne bi dopuščale takega sovpadanja. Od tod ideja, da je »zahodni nacionalizem« predvsem »političen« – ljudje so opredeljeni kot državljani, medtem ko naj bi bil vzhodni predvsem »kulturnen« – ljudje so opredeljeni kot »narod« (*ibid.*: 8).

Kohnova razlaga je bila v 80. letih celo dograjena s pridevnikoma »dober« (tj. državljski/ozemeljski) in »slab« (tj. etničen/kulturnen) nacionalizem. Po McCrone (1998: 8) je to »zasluga« Plamenatza (1976), ki je na eni strani identificiral vzpon »zahodnega« nacionalizma med tistimi, ki so menili, da so v slabem položaju, čeprav so »kulturno opremljeni« v smislu, da podpirajo uspeh in odličnost; to naj bi veljalo za Nemce in Italijane. Vzpon »vzhodnega« nacionalizma pa je opazil med tistimi, ki so bili »nedavno« vključeni v tujo civilizacijo, in svoje kulture, ki je bila pogosto neliberalna, niso prilagodili novim okoliščinam; tega je identificiral med Slovani, Afričani, Azijci in Latinskoameričani.

Tretjo različico razlikovanja med državljskim in etničnim nacionalizmom je McCrone pripisal Brubakerju, ki je preučeval francoski in nemški model nacionalizma (1992). Dva modela podeljevanja državljanstva – francoski, na podlagi ozemeljske pravice (*ius soli*), tj. po kraju rojstva, in nemški, na podlagi pravice rodu/krvi (*ius sanguinis*), tj. po staršu/starših, ki so člani naroda – naj bi odražala predvsem dva kontrastna modela oblikovanja nacij (McCrone 1998: 9).

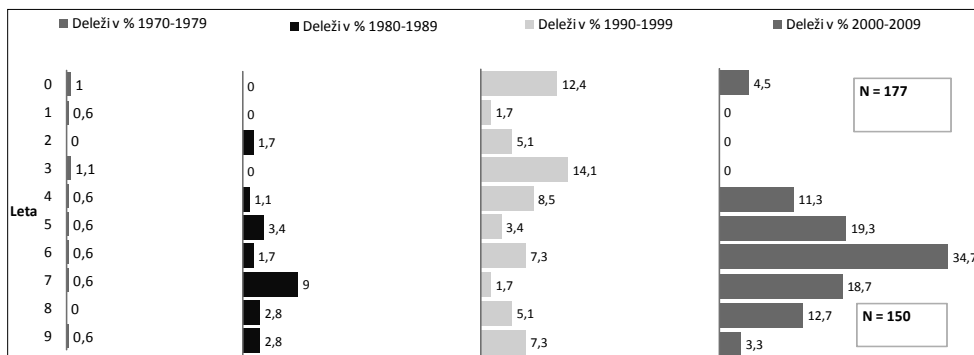
Gal in Kligman (2000: 25) ugotavljata, da sta v večini primerov etnonacionalističnega mišljenja biološka reprodukcija in biološka kontinuiteta skozi čas središčni pri oblikovanju in zamišljanju skupnosti. In čeprav se populacije pogosto povečajo ali zmanjšajo prav zaradi migracij in asimilacije, taka nacionalistična ideologija običajno ignorira ali briše te procese, pri čemer poudarja in ustvarja krvne vezi (*ibid.*: 25).

Katastrofična retorika o »umiranju naroda« torej pogosto prikriva prav dejstvo, da je upadanje prebivalstva problem zato, ker priseljenci niso razumljeni kot legitimni način za povečanje populacije, zlasti take, ki je, v nasprotju z državljsko skupnostjo, zamišljena kot narodna ali etnična. In kot komentira

5 Ideja o primordialnih vezeh in občutenjih posameznikov v določeni skupnosti, katere očetovstvo se danes večinoma pripisuje Shilsu (1957), je bila v različnih študijah o etničnosti večinoma prevzeta z namenom, da bi se pojasnila izvor in temelj (esenca) etnične identitete. Poutignat in Streiff-Fenart ocenjujeta (1997: 100–101), da je po mnenju primordialistov etnična identiteta primarna zato, ker se posameznik že rodi s konstitutivnimi elementi svoje etnične identitete, in ker je, v primerjavi z drugimi oblikami skupinskih identitet, pripadnost etnični skupini temeljna.

King (2002: 368), ima etnonacionalna vizija v nasprotju z državljskim nacionalizmom negativne implikacije za državljane iz vrst manjšin pa tudi priseljencev, ker ne ustrezajo prevladujoči nacionalni podobi.

OBRAZ MIGRACIJ V GOVORU TISKANIH MEDIJEV O RODNOSTI MED 1970 IN 2000

Slika 1: Deleži zapisov o rodnosti po desetletjih.⁶

Pred slabim desetletjem sem z analizo govora o rodnosti na Slovenskem preverjala domnevo, da so javni diskurzi v obdobju konsolidiranja slovenske države v 90. letih prejšnjega stoletja uveljavljali vsaj dvesto let staro predstavo o nacionalni populaciji kot naravni entiteti (Knežević Hočevar 2003a; 2003b; 2004). Analiza dnevnega tiska za tridesetletno obdobje je pokazala, da je govor o rodnosti dokazoval politizacijo rodnostne problematike s tem, da jo je umestil na področje privilegiranega državotvornega diskurza. V primerjavi s 70. in z 80. leti prejšnjega stoletja je bila namreč v zadnjem analiziranem obdobju tik pred osamosvojitvijo Slovenije in po njej (v 90. letih) več kot očitna povečana intenzivnost publiciranja rodnostnih vsebin (prim. Slika 1).

Obenem je analiza pokazala, da je sama retorika zapisov implicirala predstavo o nacionalni populaciji, značilni za evropske snovalce idej o nacionalizmu v 18. stoletju. Bistvo njihove ideje, da je vsaka nacionalna populacija navzven zaprta, navznoter pa trajna in »naravna« entiteta, je bilo vključeno v samo pojmovanje velikosti slovenskega prebivalstva, njegovega obnavljanja in nenazadnje etnične sestave njegovega članstva. Tiskani mediji so namreč zlasti v 90. letih reproducirali bojazen, da je zaradi številčne majhnosti prebivalcev Slovenije, ki je bila razumljena in predstavljena kot sinonim za narodno izginotje, ogrožena »prava nacionalna substanca«. Taka esencialistična drža je bila na eni strani razumljena kot domoljubna skrb za končno pridobljeno in tako dolgo pričakovano slovensko nacionalno suverenost. Obenem pa je analiza pokazala, da ustvarjana pozitivna samoprezentacija ni bila skladna s podobo, pripisano etničnemu Drugemu. Skladno s predstavo, da so nekdaj delovni priseljenci uživali več pravic kot Slovenci, so se nekateri razpravljavci zavzemali za učinkovit nadzor nad imigrantskimi tokovi in opozarjali, da tujci ne bodo skrbeli za Slovence. Manjšina je poudarjala, da je priseljevanje lahko rešitev za padec rodnosti na Slovenskem, vendar pogojno: če se bodo prišleki zmožni integrirati

6 Slika 1 združuje dve analizi govora o rodnosti, zato je treba bralcu nujno pojasniti, kaj ta opazuje v zadnjem desetletju. Leto 2000 s 4,5 odstotka deležev zapisov o rodnosti spada v prvo analizo (1970–2000; Knežević Hočevar 2003a, 2003b in 2004), v kateri je temeljni vir analize tiskana mapa z naslovom Nataliteta, ki je arhivirana v novinarski dokumentaciji *Dela*. Zapisane vrednosti 0 pri letih 2001, 2002 in 2003 pa ne sporočajo števila zapisov, ampak dejstvo, da teh let druga analiza (2004–2009) ni zajela. Elektronsko obdelani zapisi iste dokumentacije, ki so temeljni vir druge analize, so namreč uporabnikom na voljo šele od leta 2004.

v sistem. Še več, domoljubna skrb je bila v svoji skrajni točki locirana na nacionalno mejo, da bi se lahko izključilo morebitne neželene soudeležence pri zviševanju »slovenske rodnosti«, tačas zlasti begunce iz Bosne in Hercegovine.

OBRAZ MIGRACIJ V GOVORU TISKANIH MEDIJEV O RODNOSTI MED 2004 IN 2009

Če so dogodki ob proglasitvi suverene države Slovenije in razpadu Jugoslavije v 90. letih prejšnjega stoletja pomembno vplivali na izris podobe o nacionalni populaciji v tiskanih medijih, je tokrat v središču analize izris podobe o priseljencih v zadnjem šestletnem obdobju, ki ga v Sloveniji med drugim obeležuje tudi uradna prednostna obravnava demografije njenega prebivalstva. Novembra leta 2004 so namreč stranke koalicije⁷ v tem letu izvoljene vlade demografske razmere uvrstile med prednostna področja njenega mandata (2004–2008). V koalicijski pogodbi (2004: 3) so se zavzele za »izboljšanje razmer za oblikovanje in razvoj družine ter povečanje rodnosti«, s čimer je nova vlada eksplicitno sporočila, da bo izvajala pronatalno usmerjeno družinsko politiko (*ibid.*: 23), implicitno pa, da zanjo migracije niso enakovreden scenarij za reševanje posledic nizke rodnosti. Obenem so se stranke v tem dokumentu zavezale, da si bodo s političnim odnosom do starševstva in družine ter z medijskim obveščanjem prizadevale ustvariti pozitiven odnos javnosti do družine s ciljem »v družbi ustvariti ozračje, ki je naklonjeno družinam in otrokom, kar bo pripomoglo k lažjemu odločanju za prvega in vsakega naslednjega otroka« (*ibid.*: 23).

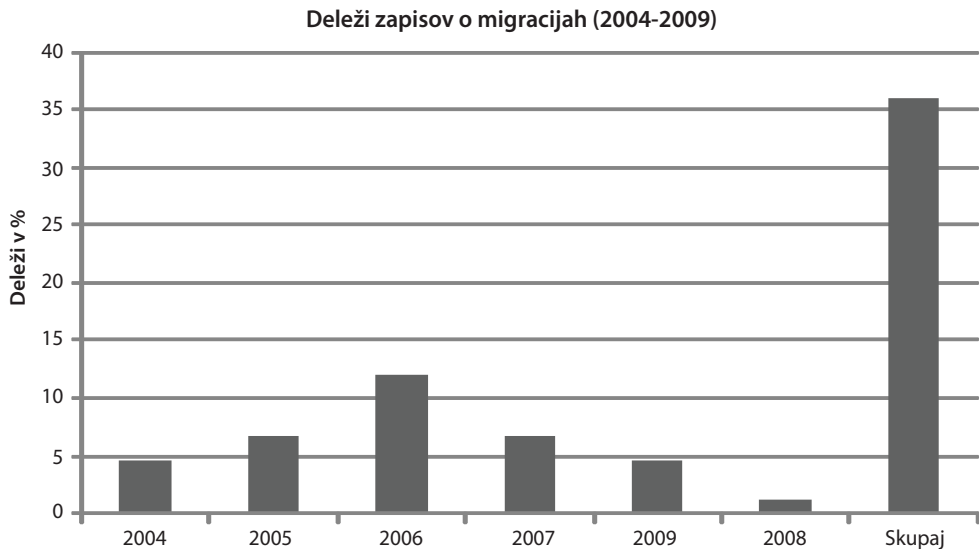
Pregled »medijskega ozračja«, ki ga zajema pričujoča analiza, torej vključuje celotno mandatno obdobje vlade, ki se je zavzemala za prednostno obravnavo demografskih vsebin, saj se nanaša na analizo gradiva, publiciranega med letoma 2004 in 2009. Temeljni vir tu predstavljene analize je elektronska oblika zapisov zbirke novinarskih izrezkov z naslovom: Rodnost na Slovenskem, ki je last časopisnega in založniškega podjetja *Delo*, natančneje njegove novinarske dokumentacije.

Slika 1 kaže, da je govor o rodnosti v zadnjem desetletju (2000–2009) še bolj intenziven, kot pa je bil v desetletju po proglasitvi suverene države (1990–1999). Primerjava deležev zapisov v štirih desetletjih pa v smeri od prvega do zadnjega desetletja nakazuje celo povečan trend.

Preglednica 1: Število zapisov o migracijah od 2004 do 2009.

Leto	Število	Migracije
2004	17	7
2005	29	10
2006	52	18
2007	28	10
2008	19	7
2009	5	2
Skupno	Skupno	Skupno
6 let	150	54

7 Slovenska demokratska stranka, Nova Slovenija – krščanska ljudska stranka, Slovenska ljudska stranka in Demokratična stranka upokojenцев Slovenije so 23. novembra 2004 podpisale dokument z naslovom *Koalicijska pogodba o sodelovanju v vladi Republike Slovenije za mandat 2004–2008*.

Slika 2: Deleži zapisov o migracijah od 2004 do 2009.

Kot je razvidno iz Preglednice 1, kar dobra tretjina zapisov o rodnosti prebivalcev Slovenije vključuje tudi govor o priseljenjih in/ali tujcih. Največji delež tovrstnih zapisov je bil objavljen v letu 2006 (Slika 2). S pomočjo analize govora o priseljenjih in/ali tujcih ter njegovega ozadja preverjam hipotezo, ki se glasi, da medijski govor o demografiji prebivalcev Slovenije praviloma sporoča esencialistične predstave o nacionalni populaciji.

2004: »Kdo bo poselil izpraznjeni prostor?«

V letu 2004 govor o rodnosti-migracijah prebivalcev Slovenije kaže značilnosti t. i. distopične demografske vizije. To je vizija prihodnosti, v kateri so demografske spremenljivke običajno obravnavane kot take, ki imajo destruktivne posledice za obstoječi družbeni red (prim. Weiner in Teitelbaum 2001: 1). Taki so na primer zapisi, ki se sprašujejo, »kdo bo poselil Slovenijo, ta geografski prostor, ki prav gotovo ne bo ostal neposeljen«, ko bo zaradi nizke rodnosti izginil »slovenski rod, slovenska zemlja in slovenski jezik« (neznani avtor, *Demokracija*, 8. 7. 2004; Gosar, *Družina*, 11. 7. 2004).

Enega izmed poskusov reševanja te bojzani lahko razberemo iz predloga, da bi »v naše osamljene in prazne hiše po vaseh povabili drugo in tretjo generacijo Slovencev, ki živijo v zdomstvu, in jim omogočili, da se vrnejo v Slovenijo«. To je predlog, ki ga je javno obelodanil predsednik stranke SLS v prvem predvolilnem soočenju strankarskih prvakov na POP TV (Vatovec, *Slovenske novice*, 14. 9. 2004). V tem letu, ki je tudi leto parlamentarnih volitev, tako prvič zasledimo, da je govor o demografski podobi Slovenije tudi javno predmet predvolilne kampanje.

Iz zapisov nadalje razberemo, da pozivi o vračanju »naših rojakov« iz Argentine niso nekaj novega. Tako v tem letu nekateri pisci obžalujejo, da doslej še ni bilo »pravega odziva na take predloge« (npr. Gosar, *Družina*, 11. 7. 2004), drugi pa so sami avtorji podobnih predlogov, kot je na primer ta, ki se zaveza za načrten uvoz priseljencev, ki so pripadniki narodov »s podobnimi slovanskimi jeziki s krščanskih območij« (Kos, *Demokracija*, 11. 11. 2004); mednje so uvrščeni Slovaki, Čehi, Poljaki in Rusi. Zanimivo pri tem predlogu je avtorjevo razumevanje »zdajšnjih« priseljencev v Sloveniji kot »novih ljudi z juga, ki nimajo naše delovne kulture in v celoti predstavljajo povsem drug svet, druge običaje in delovne navade« (*ibid.*). Še več, prepričan je, da bo s pripadniki predlaganih podobnih narodov »veliko lažje delati kot z

ljudmi z južnega Balkana, ki prinašajo vznemirljive miselne in verske podlage«, skratka, da jih bo laže »ponašiti« kot pa slednje (*ibid.*).

Da se na tujce z juga ne gleda kot na legitimne člane slovenskega naroda, je mogoče razbrati tudi iz zapisov, ki vidijo razloge za »današnjo« demografsko podobo Slovenije v pretekli »partijski demografski politiki« (neznan avtor, *Demokracija*, 8. 7. 2004). Ta politika naj bi bila z vidika slovenskega naroda v 60., 70. in 80. letih, ko je dopuščala priselitve iz drugih republik Jugoslavije v Slovenijo, popolnoma zgrešena, celo protinarodna.

Tisti redki pisci (npr. Malačič, *Demokracija*, 14. 10. 2004), ki v priseljencih le vidijo dodatno možnost reševanja posledic nizke rodnosti, tako rešitev pogojujejo. To naj bi bili mladi, sposobni in izobraženi ljudje, ki jih tako Slovenija kot tudi EU potrebuje predvsem za uresničevanje razvojnih ciljev. Opozorila v smeri, da ne smemo pričakovati, da se imigrante preprosto uvozi in da bodo taki migranti ostali v državi ali pa celo nadomestili izpad rodnosti, saj je prihod priseljencev lahko samo začasen in morda špekulativen, avtor navaja bolj v zagovor drugega scenarija, da je v Sloveniji pač nujno povečati rodnost (*ibid.*).

2005: »Drugih je vedno preveč, nas je premalo«

Iz dobre tretjine zapisov v letu 2005 je še vedno mogoče razbrati distopične elemente demografske vizije Slovenije, tokrat usmerjene v svarjenje pred morebitnim mešanjem pripadnikov različnih kultur oz. tujimi primesmi. Tako grožnjo avtorji tovrstnih zapisov zaznavajo predvsem v »rastočem priseljevanju iz drugačnih kulturnih krogov« (Kremžar, *Družina*, 9. 1. 2005; Bercko, *7 dni*, 26. 1. 2005). Po mnenju nekaterih je za ohranjanje in razvoj narodne identitete nujna predvsem »ljubezen do lastnega naroda«, ki jo izpričuje samo vztrajno vrednotenje nedotakljivosti človekovega življenja, družine, zakona, zvestobe, zmernosti in čistosti (Kremžar, *Družina*, 9. 1. 2005). Drugi ocenjujejo, da je politika EU, ki skuša z novimi priseljenci ohraniti gospodarsko rast, ki naj bi bila enaka ameriški ali japonski, kratkovidna: »Marsikje po svetu, zlasti v ZDA in Kanadi, že imajo prave babilone različnih narodov, a treba je vedeti, da so to nacije, ki so se že od vsega začetka ustvarjale z mešanjem. V Evropi pa je to dokaj nov trend in vprašanje je, ali ga res potrebujemo« (Pogačnik v Bercko, *7 dni*, 26. 1. 2005).

Toda večina zapisov v letu 2005 nasprotuje takim razlagam demografskega položaja v Sloveniji, še zlasti pa obsoja govor o nacionalnem jedru. Avtorji v svojih prispevkih tak govor odločno označujejo kot katastrofičen, ilustrirajo pa ga s primeri, kot npr., da je »ogrožena nacionalna substanca z vsem, kar prihaja od zunaj« (Žerdin, *Mladina*, 28. 2. 2005), ali da gre za »globalno kulturo strahu«, pri čemer so projekcije demografskih kriz in katastrof poleg slabih ekoloških obetov, zmanjkovanja energije, terorizma, ipd., pomembne sestavine te kulture (Štrajn, *Sobotna priloga*, 2. 4. 2005). Nekateri očitajo, da so razlage, da se mladi ne odločajo za družino, ker da nimajo »pravih vrednot«, mitske. Take razlage avtorji zavračajo, češ da je to bolj pokazatelj odgovornosti mladih kot pa pomanjkanja pravih vrednot (Rener v Černoga, *Nedeljski dnevnik*, 6. 3. 2005; Žerdin, *Mladina*, 28. 2. 2005). Hkrati nasprotujejo zgolj pronatalističnim stališčem, ki naj bi s pozivi na dvig natalitete ustvarjala predstavo, »da je potrebno množiti 'naše ljudi', ker tujih ne maramo«, oz. »s svojo zaskrbljenostjo zaradi 'tujcev' izkazovala nepripravljenost na soočenje z multikulturalnostjo, ki je dejstvo vsega 'starega sveta'« (Rener v Černoga, *Nedeljski dnevnik*, 6. 3. 2005).

Spet drugi pisci opozarjajo, da zgolj pronatalistična stališča implicitno vsebujejo rasistične tendence do »neslovenskih otrok, ki se jih *apriori* ne mara«, kar naj bi se kazalo zlasti pri odnosu do romskih otrok in otrok drugih etničnih skupin v Sloveniji (Zaviršek v Kocmur, *Nedelo*, 17. 4. 2005). Nazadnje tovrstne kritike zagovarjajo migracije kot povsem upravičeno reševanje neugodnega razmerja med delovno aktivnim in neaktivnim prebivalstvom (Keber, *Dnevnik*, 3. 9. 2005; Škraban v Petrovič, *Primorske novice*, 4. 11. 2005) v nasprotju z zagovorniki zgolj pronatalističnih ukrepov.

2006: »Naj bodo naša rojstva in naši priseljenci«

To leto zaznamujeta dva pomembna dogodka, ki se odražata v govoru o rodnosti in migracijah. Prvi je izid publikacije demografinje Šircelj z naslovom *Rodnost v Sloveniji od 18. do 21. stoletja*. Drugi pa javna predstavitev dokumenta *Strategija za dvig rodnosti*, ki je produkt delovne skupine, organizirane na Ministrstvu za delo, družino in socialne zadeve.

Objavo publikacije Šircelj je mogoče iz pisanja o rodnosti in migracijah brati na dva načina: V večini primerov je Šircelj poglavitna referenca piscev o rodnosti in migracijah. Referenčne statistike, ki jih avtorica razlaga v svoji študiji, so praviloma natančno povzete ne glede na vrsto posamičnega časopisa. Tako večina avtorjev izrezkov povzema, da so se javne razprave o padanju rodnosti začele pred približno dvajsetimi leti, vendar da ta pojav sega veliko dlje v zgodovino – rodnost pada že več kot sto let in tudi za ta obdobja obstajajo razpoložljivi podatki. Večina piscev dosledno povzema tudi nekatere ocene Šircelj glede priseljevanja tujcev. Tako med drugim izvemo, da je treba podatek o naraščanju števila prebivalcev v letu 2004 za 0,5 odstotka nujno pripisati priseljevanju tujcev in ne povečani rodnosti oz. naravnemu prirastku. Delež tujega prebivalstva je bil namreč v letu 2004 v Sloveniji 2,5 odstotka; v letu 2009 pa 3,5 odstotka (Vidic, *Večer*, 1. 2. 2006; Hočevar, *Delo*, 1. 2. 2006; Štefanič, *Družina*, 19. 2. 2006; Vošnjak, *Dnevnik*, 30. 9. 2006; Popit, *Delo*, 30. 9. 2006; Hočevar, *Delo*, 20. 10. 2006; Šneberger Brežnik, *Družina: Naša družina*, 3. 12. 2006).

Ocene Šircelj so bile obenem tudi strokovna podlaga piscem, ki so se lotili dekonstrukcije nekaterih stereotipov, npr. tega, da imajo priseljenci v Sloveniji v primerjavi z »domačim« prebivalstvom večjo rodnost. Povzemanje argumentov Šircelj se je nanašalo na njene izračune, ki so pokazali, da rodnost priseljencev ni vplivala na rodnost domačega prebivalstva, ker je bila ves čas nižja, in da imajo v povprečju več otrok ženske, ki so kot materni jezik navedle romski ali albanski, najmanj pa italijansko govoreče (Hočevar, *Delo*, 20. 10. 2006; Šneberger Brežnik, *Družina: Naša družina*, 3. 12. 2006).

Glede na opredeljene prioritete cilje iz koalicijske pogodbe konec leta 2005 je bila izdelava delovnega gradiva za nacionalno strategijo dviga rodnosti v letu 2006 pričakovana. Že julija je minister v enem izmed intervjujev (Drobnič v Pance, *Večer*, 21. 7. 2006) pojasnil, da se v preteklosti ni podpiralo družin in rojstev, saj naj bi se s finančnim nagrajevanjem tistih, ki niso živeli v družini, bolj podpiralo individualizem. S svojo nacionalno strategijo oz. s »svežimi idejami na tem področju« naj bi Slovenija dobila celo možnost, da se aktivno vključi v reševanje posledic visokega deleža starega prebivalstva v Evropi, ki tačas še ni imela izoblikovane strategije reševanja te teme (*ibid.*).

Govor o migracijah je bil v tem letu večinoma osredotočen na različne scenarije uvažanja Slovencev, ki živijo v tujini, vendar le vzporedno ob uvajanju ukrepov za povečevanje rodnosti doma. Argumenti, zakaj uvažati samo Slovence (pa pogojno Slovane), so pričakovano slikoviti in vključujejo celo pahljačo trditev, med katerimi beremo, da bi se »tako izognili velikim stroškom in neobvladljivim silnicam pri asimilaciji tujcev iz oddaljenih koncev sveta« (Zupančič v Zupanič, *Delo*, 25. 4. 2006), »da je učinkovita asimilacija zaradi velikih kulturnih in verskih razlik skorajda nemogoča in povzroča velike probleme« (*ibid.*), da bi to »pomenilo veliko, posebno še s stališča okrepitve slovenske narodne zavesti« (*ibid.*), da bi se »od rojakov iz tujine lahko učili 'pravega slovenstva', tj. 'ljubezni do domovine, kulture, cerkve'« (Slovenski izseljenci v Bercko, *7 dni*, 19. 7. 2006), in nenazadnje, da bi »na ta način preprečili konflikte, ki jih poznamo iz Francije in Nemčije, kjer so priseljenci večinoma muslimani iz Turčije in Magreba« (Kos v Milakovič, *Večer*, 9. 12. 2006).

Tako kot v letu 2005 se tudi v letu 2006 le redki zagovorniki pronatalističnega scenarija spogledujejo s selektivnimi migracijskimi ukrepi. Poleg priseljencev s kulturno podobnih okolij se zaradi dolgoročne vizije razvoja države zavzemajo predvsem za visoko izobražene priseljence, mlade, in to kljub obstoječi praksi slovenskega gospodarstva, ki da še vedno zaposluje pretežno moške z nizko izobrazbo in kvalifikacijo z območij nekdanje Jugoslavije (Malačič in Kos v Milakovič, *Večer*, 9. 12. 2006).

V primerjavi s predhodnim letom je v letu 2006 manj zapisov piscev, ki nasprotujejo družinsko usmerjeni prebivalstveni politiki. To pa ne pomeni, da v svojih utemeljevanjih niso kritični, ko na eni

strani poudarjajo uspehe vseh evropskih politik, ki so k posamezniku usmerjene ob podpori močne socialne države, na drugi strani pa zavračajo nacionalistično retoriko, ki se boji »tujerodnosti« in večkulturnosti, ter se zavzemajo za več strpnosti ter presojo strategije integracije tujcev (Renner v Verdell, *Dobro jutro*, 6. 5. 2006; Lokar v Žokalj Jesih, *Svobodna misel*, 8. 12. 2006).

2007: »Priseljevanje drugih ni rešitev«

Kljub interpelaciji ministra, odgovornega za projekt rodnostne strategije konec leta 2006, v letu 2007 v tiskanih medijih ni opaziti nikakršnih vsebinskih zasukov v presoji rodnosti. Vtis je le ta, da so zagovorniki pronatalističnih ukrepov kot najverjetnejšega izmed dveh scenarijev reševanja posledic nizke rodnosti v Sloveniji dojeli, da je treba v tovrstnem govoru nujno razločevati med »prebivalstvom države« in »prebivalstvom naroda« (npr. Malačič v Bertonec Popit, *Delo FT*, 22. 1. 2007). Nekateri so še bolj izrazito poudarili, da jim gre izključno za reševanje »slovenskega naroda« in da »zgodovinsko vcepljeno samosovraštvo vsaj po osamosvojitvi Slovenije ni več v modi« (Kos, *Delo*, 23. 1. 2007). Pri tem so imeli v mislih ideologijo enakopravnosti narodov v nekdanji Jugoslaviji, ki naj bi v Sloveniji privedla do tega, da so se Slovenci »utapljali v množici južnih Slovanov in Albancev« (*ibid.*). Zanimivo pri tem je vzročno sklepanje, ki pravi, da »se število prebivalstva v Sloveniji večja zaradi priseljevanja tujcev in da število Slovencev zato pada« (*ibid.*) Po tej razlagi se hipotetični slovenski par ne odloči za rojstvo otroka zato, ker so se v državo priselili tujci.

O podobno poenostavljenih in popačenih razlagah je leto poprej spregovorila tudi demografinja Šircelj (Šircelj v Šneberger Brežnik, *Družina: Naša družina*, 3. 12. 2006), ko je ocenjevala, da je v Slovenijo prišlo največ priseljencev iz drugih predelov Jugoslavije v 70. letih 20. stoletja. Ker so bili pretežno mladi in so si po prihodu ustvarili družine, se je zdelo, da je njihova rodnost višja od rodnosti domačinov. Da je povečano število rojstev neslovenskega prebivalstva v 70. letih nekaj let povzročalo nelagodje in ocene o večjem številu otrok v neslovenskih družinah, čeprav je bila celotna rodnost teh žensk enaka slovenski, povečano število rojstev pa posledica številčnosti teh žensk, ugotavlja tudi geograf Jakoš (Jakoš, *Delo*, 3. 5. 2007). Hkrati pa je prepričan, da prekomerno priseljevanje ne more rešiti slovenskega demografskega problema, saj priseljevanje odpira tudi popolnoma nove probleme, ki se tičejo predvsem Slovencev kot »naroda s svojo kulturo, jezikom, zgodovino in ne nazadnje državo« (*ibid.*).

S tega vidika niso novost zapisi, ki ponovno poudarjajo izključno družinsko politiko kot temelj prebivalstvene politike v Sloveniji oz. se pri tem zavzemajo za družino in življenje kot izhodiščni moralni vrednoti take politike. Med njihovimi avtorji je tudi nekdanji minister za delo, družino in socialne zadeve (Drobnič, *Finance*, 21. 9. 2007).

Kot posebnost tega leta izstopa razlaga vodje sektorja za blaginjo in socialni razvoj vladnega Urada za makroekonomske analize (Kidrič v Repovž, *Sobotna priloga*, 14. 4. 2007), ki je prepričan, da pri izboljševanju demografske slike v Sloveniji ne moremo pričakovati hitrih rešitev. Po njegovem mnenju staranja prebivalstva in nadomeščanja prebivalstvene izgube zaradi upadanja rodnosti v prejšnjih desetletjih ne morejo preprečiti nikakršne družbenoinženirske prebivalstvene politike: »niti na silo povečevana nataliteta, niti pretirana sprostitev migracijske politike«. Pri tem se sklicuje na raziskave o rodnosti domačinov in priseljencev, ki so pokazale, da razlik v rodnostnem vedenju ni in da ne smemo računati na druga območja Evrope, saj so si tovrstni problemi povsod podobni.

S slednjim pa se verjetno ne bi strinjal svetovno uveljavljeni demograf Francesco Billari, ki je v intervjuju za *Delo* povedal, da bomo morali Evropejci spremeniti odnos do priseljencev, ki bodo vse pomembnejša delovna sila, od katere bo vse bolj odvisen naš pokojninski sistem (Billari v Hočevar, *Delo*, 22. 1. 2007). V tem letu se je Billari v Ljubljani udeležil mednarodnega sestanka delovne skupine za izvedbo programa Odnosi med generacijami in spoloma.⁸ Program je nastal pod okriljem ZN s ciljem,

⁸ V izvorniku se naslov programa glasi: *Generations and Gender Programme*.

da bi zainteresirani deležniki, zlasti nacionalne vlade, bolje razumeli demografske trende v t. i. industrijskem svetu. Omenjenega dogodka, ki je v Ljubljano privabil najuglednejše evropske in svetovne strokovnjake s področja demografije, se ni udeležil nihče iz tedanje vlade, pa čeprav se je v svoji koalicijski pogodbi zavzela za reševanje demografske problematike kot prednostne.

2008 in 2009: povedni molk

V letih 2008 in 2009 je novost govora o rodnosti in priseljevanju ta, da je manj zapisov o ohranjanju slovenstva z ukrepi pronatalistične politike. Razlogov, zakaj je to tako, je lahko več: morda je k temu prispevalo evropsko leto medkulturnega dialoga, v katerem je bilo v letu 2008 organiziranih veliko javnih prireditev, okroglih miz in konferenc na temo večkulturnosti in strpnosti do udeležencev drugih kultur. Morda je temu botrovala v letu 2008 novoizvoljena vlada, katere koalicijske partnerice, vsaj na deklarativni ravni, razprave o priseljenjih niso razvijale skladno z načelom *ius sanguinis*. Morda pa je k temu v letu 2009 prispevala javna predstavitev predloga novega družinskega zakonika, ki je razpravo o slovenstvu, pravih družinskih vrednotah, krščanski tradiciji ipd. vsebinah preusmerila od obravnave priseljencev na istospolne skupnosti.

ZAKLJUČNI PREMISLEK

Analiza govora o odnosu rodnost–priseljenci v slovenskih tiskanih medijih v zadnjih šestih letih (2004–2009) je pokazala to, kar je pokazala predhodna analiza tiskanih medijev o govoru o nataliteti za tridesetletno obdobje (1970–2000). Gre za posebno razumevanje nacionalne populacije oz. prebivalstva države, ki od obdobja osamosvajanja Slovenije pa do danes v večini zapisov izkazuje dojemanje, ki ga humanistična in družboslovna stroka uvršča med primordialna razumevanja kolektivnega članstva določene skupnosti.

Rezultati prve analize (1970–2000) so prav gotovo zrcalili tudi dogajanje v zvezi z uveljavljanjem samostojne slovenske državnosti in razpadom socialističnega sistema. Zato je bilo esencialistično obarvano retoriko, ki se je nanašala prav na reprodukcijo nacionalne populacije, mogoče pojasniti tudi skladno z razlago uveljavljanja t. i. »novih nacionalizmov«, ki jih je zgodovinar Hroch prepoznal v t. i. postkomunističnih državah Srednje in Vzhodne Evrope prav v obdobju razpada njihovih socialističnih režimov in oblikovanja novih suverenih držav. Šlo naj bi za tako dojemanje »kolektivne mentalitete«, ki je dala prednost izključno interesom in vrednotam lastnega naroda pred vsemi drugimi, kar naj bi bilo analogno klasičnim nacionalnim gibanjem (Hroch 1996: 36).

Dobri dve desetletji po padcu berlinskega zidu bi težko utemeljevali esencialistično retoriko govora o rodnosti-migracijah zgolj s pojavom »novih nacionalizmov« v nekdanjih socialističnih državah v Evropi. Še zlasti zato ne, ker so v Evropi skrajna nacionalna občutenja v vzponu ne le zaradi političnih in ekonomskih sprememb evropskih držav po padcu berlinskega zidu, temveč tudi zaradi težav, s katerimi se ukvarjajo vlade t. i. zahodnoevropskih držav zaradi političnoekonomskih združenj v Evropi (Knudsen 1997: 223–224). Med njimi pa posledice neugodnih demografskih trendov niso predmet razprav le v t. i. postsocialističnih državah, ampak domala v celotnem t. i. industrijskem svetu, o čemer pričata tudi dokumenta ZN o rodnosti pod enostavno obnovo prebivalstva (2000) in nadomestnih migracijah (2001). Alarmantni medijski odzivi na objavo obeh dokumentov, zlasti scenarijev reševanja družbeno-ekonomskih posledic nizke rodnosti »domačega prebivalstva« z morebitnim povečanjem kvot »tujih« priseljencev, so med preučevalci demografskih sprememb aktualizirali že vsaj pol stoletja staro razpravo o etničnem in državljanskem nacionalizmu. Distopična vizija prihodnosti zaradi demografskih sprememb je postala točka zatočišča razpravljavcev, ki so se ujeli v dilemi, ali prednostno obravnavati »usodo« članov večinskega naroda ali vseh državljanov nacionalne populacije. Če prva možnost govori

v prid zagovornikom zgolj pronatalističnih ukrepov, druga možnost ne izključuje povečanja števila ljudi v državi s priseljenci (prim. Knežević Hočevar in sod. 2009: 36).

Kako nacionalne politične elite dojemajo demografske trende, je Evropska komisija med drugim skušala izvedeti tudi z odprtimi vprašanji, ki jih je v Zeleni knjigi (*Green Paper*)⁹ naslovila na posamične države. Med njimi zasledimo tudi taka, ki niso izključevala migracijskega scenarija reševanja posledic nizke rodnosti, čeprav ga niso vključila kot povsem netežavnega (Green paper 2005: 6). Uradno stališče slovenske vlade, ki ga je v letu 2005 oblikovalo tedanje Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve, je prispevek priseljavanja tujcev razumelo predvsem kot kratkoročno blaženje delovnega primanjkljaja na domačem trgu dela. Dolgoročno pa je bil cilj slovenske politike usmerjen v dvig stopnje delovne aktivnosti in zagotavljanje obnove prebivalstva »brez pretiranih priseljenjskih tokov«.¹⁰

Analiza tiska v obdobju 2004–2009 tudi kaže, da prevladujejo zapisi, ki poudarjajo pomen obnove prebivalstva naroda pred obnovo prebivalstva države. Taki poudarki pa vpletajo posebno predstavo o priseljenjih, ki se praviloma nanaša na sonarodnjake ali tujce slovenskega porekla. Prednostna obravnava takih kandidatov oz. »priseljencev slovenskega rodu« spominja na konstrukt »personificiranega naroda«, pri čemer je zgodovina naroda razumljena kot preteklost, ki osebno zadeva slehernega njegovega člana, ta pa je na ta način neposreden dedič in udeleženec narodove zgodovine (Hroch 1996: 38–39). To izkazuje tudi ideja o »pravici do vrnitve«, katere zagovorniki jo običajno utemeljujejo z etničnim merilom, ki ga praviloma razumejo kot biološko, versko, kulturno kategorijo ali pa kategorijo, ki je mešanica vseh treh elementov (Ascherson v Weiner in Teitelbaum 2001: 80).

Nazadnje je treba omeniti, da so med pregledami izrezki v obdobju 2004–2009 tudi zapisi, ki se v svoji argumentaciji sklicujejo na bolj vključevalen koncept nacionalne populacije, ki poleg članov večinskega naroda zajema tudi državljane manjšin ali pa državljane neslovenskega etničnega porekla. Vendar tudi manjši delež tovrstnih zapisov bolj govori v prid ugotovitvi, da je področje razprav o demografiji nacionalnega prebivalstva še vedno pretežno utemeljeno v esencialističnih predstavah kolektivnega članstva in ne v razlagah, ki se od njih oddaljujejo.

LITERATURA IN VIRI

- Demeny**, Paul (2005). Ethical and political constraints of public choices in the field of fertility. *Genus* 61(3–4): 331–345.
- Department of Economic and Social Affairs/ Population Division (ur.) (2000). *Below Replacement Fertility, Population Bulletin of the United Nations, Special Issue 40/41 1999, ST/ESA/SER.N/40–41*. New York: United Nations.
- Department of Economic and Social Affairs / Population Division (ur.) (2001). *Replacement Migration: Is It a Solution to Declining and Ageing Populations? ST/ESA/SER.A/206*. New York: United Nations.
- Gal**, Susan in Gail **Kligman** (2000). *The Politics of Gender After Socialism. A Comparative-Historical Essay*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Green**, Paper (2005). *Confronting demographic change: A new solidarity between the generations*. Brussels: Commission of the European Communities (COM 94 final).
- Hroch**, Miroslav (1996). Nationalism and national movements: Comparing the past and the present of Central and Eastern Europe. *Nations and Nationalism* 2(1): 35–44.
- Jakoš**, Aleksander (2007a). Prostorsko planiranje v novih demografskih razmerah. Slovenija pred demografskimi izzivi 21. stoletja: Zbornik 10. mednarodne multikonference Informacijska družba – IS

9 V izvirniku se naslov glasi: *Confronting demographic change: A new solidarity between the generations*.

10 Celoten dokument se nahaja na spletnem naslovu: http://ec.europa.eu/employment_social/social_situation/responses/a459252_en.pdf (15. 10. 2010).

- 2007, 8. do 9. oktober 2007: Zvezek B (ur. Janez Malačič in Matjaž Gams). Ljubljana: Institut Jožef Stefan, 32–34.
- Jakoš**, Aleksander (2007b). Dvig rodnosti in Slovenci: Vizija ali nostalgija. *Slovenija pred demografskimi izzivi 21. stoletja: Zbornik 10. mednarodne multikonference Informacijska družba – IS 2007, 8. do 9. oktober 2007: Zvezek B* (ur. Janez Malačič in Matjaž Gams). Ljubljana: Institut Jožef Stefan, 35–37.
- King**, Leslie (2002). Demographic trends, pronatalism, and nationalist ideologies in the late twentieth century. *Ethnic and Racial Studies* 25(3): 267–389.
- Kligman**, Gail (2005). A Reflection on Barren States: The Demographic Paradoxes of Consumer Capitalism. *Barren states: The Population »Implosion« in Europe* (ur. Carrie B. Douglass). Oxford in New York: Berg, 249–259.
- Kneževič Hočevar**, Duška (2003a). Medijska govorica o nacionalni reprodukciji v postsocialistični Sloveniji. *Teorija in praksa* 40(2): 335–356.
- Kneževič Hočevar**, Duška (2003b). Idejno ozadje esencialističnih predstav o rodnosti v treh primerih presoj nacionalne populacije. *Družboslovne razprave* 19(43): 29–46.
- Kneževič Hočevar**, Duška (2004). Vanishing nation: Discussing nation's reproduction in post-socialist Slovenia. *Anthropology of East Europe Review* 22(2): 22–30.
- Kneževič Hočevar**, Duška (2007). Ali je nujno v študije rodnosti in migracij pritegniti tudi preučevalce naroda, etničnosti in nacionalizma? *Slovenija pred demografskimi izzivi 21. stoletja: Zbornik 10. mednarodne multikonference Informacijska družba – IS 2007, 8. do 9. oktober 2007: Zvezek B* (ur. Janez Malačič in Matjaž Gams). Ljubljana: Institut Jožef Stefan, 46–50.
- Kneževič Hočevar**, Duška, Sanja **Cukut** in Majda **Črnič Istenič** (2009). Intercultural dialogue between lip service and practice. *Dve domovini* 30: 29–49.
- Knudsen**, Knud (1997). Scandinavian Neighbours with Different Character? Attitudes Toward immigrant and National Identity in Norway and Sweden. *Acta Sociologica* 40(3): 223–243.
- Kreager**, Philip (1997). Population and Identity. *Anthropological Demography. Toward a New Synthesis* (ur. David I. Kertzer in Tom Fricke). Chicago in London: The University of Chicago Press, 139–174.
- Koalicijska pogodba o sodelovanju v vladi Republike Slovenije za mandat 2004–2008* (2004). Ljubljana.
- Malačič**, Janez in Matjaž **Gams** (2007). Predgovor multikonferenci informacijska družba 2007. *Slovenija pred demografskimi izzivi 21. stoletja: Zbornik 10. mednarodne multikonference Informacijska družba – IS 2007, 8. do 9. oktober 2007: Zvezek B* (ur. Janez Malačič in Matjaž Gams). Ljubljana: Institut Jožef Stefan, i.
- Malačič**, Janez (2007). Vloga migracij v novejšem demografskem razvoju Slovenije. *Slovenija pred demografskimi izzivi 21. stoletja: Zbornik 10. mednarodne multikonference Informacijska družba – IS 2007, 8. do 9. oktober 2007: Zvezek B* (ur. Janez Malačič in Matjaž Gams). Ljubljana: Institut Jožef Stefan, 60–66.
- McCrone**, David (1998). *The sociology of nationalism: Tomorrow's ancestors*. London in New York: Routledge.
- Merše**, Tomaž (2007). Za bolj živo Slovenijo. *Slovenija pred demografskimi izzivi 21. stoletja: Zbornik 10. mednarodne multikonference Informacijska družba – IS 2007, 8. do 9. oktober 2007: Zvezek B* (ur. Janez Malačič in Matjaž Gams). Ljubljana: Institut Jožef Stefan, 64–68.
- Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve (2005). *Slovenian Response to Green Paper: Confronting demographic change: A new solidarity between the generations*, http://ec.europa.eu/employment_social/social_situation/responses/a459252_en.pdf (15. 10. 2010).
- Novinarska dokumentacija *Delo*, zbirka (mapa) arhiviranih dokumentov: *Rodnost v Sloveniji* UDK.312.1(497.12), elektronsko gradivo – časopisni izrezki – za obdobje 2004–2009.
- Onkraj esencializmov: Izzivi antropologije v 21. stoletju*, <http://eikaconference.ff.uni-lj.si>; 24. november 2010 (24. 11. 2010).
- Poutignat**, Philippe in Jocelyne **Streiff-Fenart** (1997). *Teorije o etnicitetu*. Beograd: Biblioteka XX vek.

- Strategija za dvig rodnosti v Republiki Sloveniji 2006, Delovno gradivo* (2006). Ljubljana: Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve.
- Šircelj, Vojka (2006). *Rodnost v Sloveniji od 18. do 21. stoletja* (št. 5). Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije.
- Teitelbaum, Michael S. in Jay Winter (1998). *A Question of Numbers: High Migration, Low Fertility, and the Politics of National Identity*. New York: Hill and Wang.
- Teitelbaum, Michael S. (2000). Sustained below-replacement fertility: Realities and responses. *Population Bulletin of the United Nations: Below Replacement Fertility, Special Issue 40/41 1999, ST/ESA/SER.N/40-41* (ur. Department of Economic and Social Affairs/ Population Division). New York: United Nations, 161–182.
- Teitelbaum, Michael S. (2004). The Media Marketplace for Garbled Demography. *Population and Development Review* 30(2): 317–327.
- Teitelbaum, Michael S. (2005). Intra- and inter-national imbalances and migration. *Genus* 61(3–4): 193–212.
- Weiner, Myron in Michael S. Teitelbaum (2001). *Political demography, demographic engineering*. New York, Oxford: Berghahn Books.

SUMMARY

FACES OF MIGRATION IN DISCUSSIONS ABOUT FERTILITY

Duška KNEŽEVIĆ HOČEVAR

The paper discusses the persistence of the essentialist understanding of national populations through an analysis of fertility/migration debates. Such discussions have been topical since the 1980s, when the majority of the industrial world began recording below-replacement fertility. This demographic trend has provoked hot political and academic debates about its negative socio-economic consequences. Two likely scenarios of resolving the repercussions of below-replacement fertility are still frequently discussed: the pronatalist scenario refers to policies for increasing fertility while the migration scenario aims at improving the old-age support ratio by means of international migrants. Both scenarios are also supported by the estimates of two UN reports from the beginning of the millennium which assess contemporary population dynamics, particularly the likely consequences of low fertility and aging of populations. The authors of the second report (2001) coined the concept of 'replacement migration', which was held to be necessary for the substitution of a decrease in the total population, active working population and aging population. Such demographic estimates provoked alarmist political and media responses, particularly fears and anxieties that excessive international migrations could threaten the essence of national identities.

The fact that immigration and birth are the only legal paths to membership in a given national population has also stimulated discussions on civic vs. ethnic nationalism. The proponents of ethno-nationalist thinking commonly stick to the idea that biological reproduction and continuity are essential to imagining community, ignoring the "fact" that populations often increase or decrease due to migration.

The main hypothesis of this paper holds that essentialist interpretations of national populations, emphasising their biological "essence", are still prevalent in the field of population demography. The author firstly reviews the background of fertility/migration debates in general. She then discusses the move away from the essentialist approach to national populations through an analysis of the debate over fertility/migration in the Slovenian print media. The analysed material comprises press clippings published from 2004 to 2009. The time period studied includes the entire term of office (2004–2008) of the government which prioritised demographic issues. The comparative contextual framework includes

the results of previous research (2003), which studied media representations of natality before and after the proclamation of sovereign Slovenia in 1991; the study period comprised three decades (1970-2000).

The main result of the analysis presented here (2004-2009) supports the basic finding of the previous research (1970-2000). Particularly in the 1990s, the print media reproduced the fear that due to Slovenia's low population size, the "true national substance" was threatened. This essentialist attitude was presented as a patriotic concern for the finally achieved Slovenian national sovereignty after the break-up of socialist Yugoslavia (1991). Yet the analysis also showed that the reproduced positive self-image (of ethnic Slovenians) did not correspond with the image ascribed to the ethnic Other (the immigrants from the Balkans).

Two decades after the fall of the Berlin Wall, it is insufficient to explain essentialist rhetoric of the fertility/migration debate only through the emergence of "new nationalisms" in the ex-socialist countries. The repercussions of unfavourable demographic trends are not an issue only for such countries, but for the entire industrial world. The dystopian demographic vision remains a resort for those who are caught in the dilemma of whether to prioritise the "fate" of the members of the ethnic majority or that of all of the citizens in a given national population. If the former option favours the exclusivist proponents of pronatalist measures, the latter does not exclude the increasing of the national population by the immigrants.

However, the analysis of the print media (2004-2009) shows that the majority of the writings emphasise the replacement of the ethnic majority only compared to the replacement of the entire population of the country. Such emphases also involve a particular conception of immigrants which as a rule refers mainly to co-ethnics, or "foreigners with Slovenian roots". Finally, the analysis shows that the demography of the national population is still predominantly embedded in essentialist notions of collective membership.